

ISSN 1992-7908

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ

Науково-теоретичний журнал

3.2011

СТАНОВЛЕННЯ ВИЩОЇ ФІЗКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (1930—1935 рр.)

Юрій Тимошенко

Резюме. Раскрыты исторические особенности и тенденции становления системы образования в сфере физической культуры. Показано организацию учебного процесса в институтах и техникумах, повседневную жизнь и быт студентов, возникновение спортивных школ. Обосновывается мысль, что физическая культура в исследованный период реализовывала не только спортивную или оздоровительную функции, но, главным образом, идеологическую. На примере истории физической культуры раскрывается социальная история советской Украины.

Summary. The paper discuss the process of formation and shaping of physical education system, its historical patterns and trends. There are shown an organization of educational process at the institute and colleges, everyday life of students, the emergence of sport schools. The idea is substantiated that during the studied period physical culture played not only sport and recreational role, but mainly ideological. The social history of the Soviet Ukraine is shown through the history of physical culture.

Постановка проблеми, зв'язок із науковими та практичними завданнями. З кінця 1920-х років усі сфери фізичної культури гостро відчували брак кваліфікованих кадрів. Курси підготовки інструкторів не задовольняли потреби у фахівців ні кількісно, ні — головне — якісно. Тому в 1930 р. спостерігаємо радикальне зрушення в системі наукової роботи та підготовки кадрів для фізичної культури. Це пов'язано зі створенням Українського науково-дослідного інституту фізичної культури (УНДІФК), відкриттям у Харкові Всеукраїнського інституту фізичної культури (ВІФК), а також технікумів фізичної культури у кількох містах України. У пропонованій статті висвітлюється один із епізодів становлення фізкультурної освіти на початку 1930-х років, а саме вищої.

Роботу виконано в межах планової теми НДР кафедри соціально-гуманітарних дисциплін “Парадигма здорового способу життя в дискурсах фізичного виховання і спорту” (номер держреєстрації 0111U001716).

Мета дослідження — з'ясувати процес становлення вищої фізкультурної освіти в Україні на початку 1930-х років.

Об'єктом дослідження є фізична культура і спорт у Радянському Союзі, зокрема в УСРР у 1930-ті роки.

Предметом дослідження є діяльність інституту фізичної культури у перші роки його існування.

Методи дослідження. Робота ґрунтується на використанні історичного аналізу наукової літератури та джерел; системного та порівняльного аналізу.

Результати дослідження та їх обговорення. Фізкультурні навчальні заклади початково ство-

рюються у структурі Народного комісаріату освіти (НКО), а в 1932 р. за постановою РНК УСРР передаються у підпорядкування Вищої ради фізичної культури (ВРФК) (майже через 90 років ситуація повторилася в зворотному порядку — з початком 2011 р. всі фізкультурні навчальні заклади тепер уже незалежної України повернули у підпорядкування Міністерства освіти і науки). Упродовж червня-липня цього ж року вона перебирає на себе управління і низку проблем таких навчальних закладів, як Всеукраїнський інститут фізичної культури у Харкові, технікуми фізичної культури у Києві, Дніпропетровську, Одесі й Артемівську. На момент передачі лише два останні мали власні навчальні приміщення невеликої площі, що не дозволяла нормально працювати при збільшенні контингенту студентів. Дніпропетровський і Київський технікуми власних приміщень не мали, причому, в Дніпропетровську не було можливостей винайти приміщення ні для навчання, ні під гуртожиток.

Дуже складною була ситуація й у Харкові. Інститут фізичної культури розміщувався у невеликому приміщенні (що його тимчасово передав НКО) і мав у розпорядженні лише одну аудиторію та один спортивний зал — він знаходився у колишній церкві. В цей час контингент студентів нараховував 240 осіб, навчальний процес забезпечували 45 викладачів та 15 осіб адміністративно-технічного персоналу. Оскільки обидві споруди становили історичну цінність, то ні розширити їх, ні перебудувати змоги не було. Тому інститут змушений був орендувати по місту стадіони (“Динамо” та “Металіст”), басейн, лабораторії, кабінети (фізико-хімічно-математичного інституту). Така розкиданість, а часто повна відсутність при-

міщень, зривала плановість навчального процесу відсотків на 50–70, не кажучи про його якість. Різноманітні адміністративні відділи (навчальна частина, канцелярія тощо) знаходили собі притулок у коридорах церкви, які взимку обігріти було неможливо. Роздягальня, комора розміщувалися у спортивній залі, що погіршувало умови спортивної роботи, захаращуючи приміщення. Загалом така ситуація характерна для тих часів. Великих адміністративних споруд із періоду Російської імперії залишилося небагато, адміністративне і житлове будівництво обмежувалося лише потребами індустріалізації, тому наукові, освітні, культурні заклади у переважній більшості були в такому стані, як інститут фізкультури. Фактично він унаочнює радянське повсякдення періоду перших п'ятирічок.

На початковому етапі діяльності ВІФКу не існувало спеціалізації підготовлюваних кадрів, не було й спеціалізованих кафедр. Лише в 1933 р. створюються перші кафедри, поки що із загальнотеоретичних дисциплін: теорії та методики фізичного виховання, яку очолив доцент М. Філь, далі — доцент А. Масюк, педагогіки і психології (професор П. Рубінштейн), анатомії (академік В. Воробйов), основ марксизму-ленінізму (доцент М. Таранчук), фізіології, гігієни, лікарського контролю і масажу (професор В. Блях, після нього — А. Ессі-Езінг) [1].

Надзвичайно гостро постало питання проживання студентів. Ускладнювала проблему та обставина, що відповідно до настанов ВРФК СРСР у стислий термін необхідно було повністю військовізувати всі фізкультурні навчальні заклади. Це потребувало сумісного проживання студентів у гуртожитках, оскільки, найперше, вимагалося військовізувати їх побут. Інститут гуртожитку не мав. Під нього орендували в Укржитлоспілці барак, призначений для робітників. Періодично спілка вимагала його повернення, а інститут, через ЦК ЛКСМУ, відтермінував цей час. Ось так і жили! У кімнатах бараку мешкало по 60–65 осіб, що не дозволяло належним чином проводити якусь позанавчальну роботу чи готуватися до занять. Їдальні попервах також не було. В контексті вищесказаного побут студентів-фізкультурників також не був чимось винятковим. Зокрема комісія з оздоровлення молоді при ЦК ЛКСМУ в березні 1930 р., серед іншого, констатувала, що "...робітнича молодь, потрапляючи до ВУЗу одразу попадає в такі умови, що через рік або два вона хоче кинути ВУЗ і знову повернутися на виробництво, через дуже кепське матеріальне становище... Про калорійність наших обідів не доводиться й говорити, а крім того, їх так приготовано, що коли робітник чи студент іде до їдальні, то не тільки їсти, а не хочеться й дивитися на той

обід [2]. За межами України — в Ярославлі (Росія) — ситуація зі студентським житлом у 1933 р. була схожа: "...во многих бараках и общежитиях, наряду с плохим оборудованием, отсутствуют элементарные условия санитарии — по целым месяцам не меняется постельное белье, не производится уборка, нет кипяченой воды и т.п. Например, в Починковском бараке фабзавучников фабрики "Красный Перекоп" молодежь месяцами не моется в бане. [...] В общежитии школы ФЗУ завода "Красное Сормово" ...нательным бельем было обеспечено лишь 80 % учеников, вследствие чего белье не сменялось по несколько месяцев, в то время как на складе с 1931 г. лежали 150 пар носильного белья. Точно также не сменялось и постельное белье, а на складе оказалось свыше 300 пар новых простынь, большое количество одеял и наволочек. Как правило, в общежитиях не было кипячей воды, не имелось необходимого количества столов и табуреток..." [3]. Таким чином, побут студентів у Харкові унаочнював тодішню ситуацію у СРСР.

Відсутність приміщень (весь день викладачі та студенти витрачали на переїзди з одного місця в інше), обладнання, коштів для роботи інституту (у своїй доповідній записці його тодішній *директор Олексій Ледовський* зазначав, що до кінця календарного року для діяльності інституту потрібна дотація в 130 тис. руб., а фінансові справи так заплутані, що власними силами їх розібрати неможливо) фізично і морально відштовхували від нього студентів і викладачів, що негативно позначалося на навчально-виховному процесі. Директор пропонує навіть перенести інститут до іншого міста, допоки в Харкові не створять необхідних умов. Свою доповідну записку він підсумовує словами: "Прошу вжити конкретних рішучих заходів аж до закриття інституту тому що 3,5 роки перебування студента у таких умовах нічого йому не дасть, а зробить із нього нервово хворого, ревматика і т.д., але не керівника фізкультурного руху і командира чоти запасу РСЧА. Залишити питання про інститут відкритим більше неможливо" [4]. Досить різка і смілива, як для того часу заява, що характеризує О. Ледовського як фахівця своєї справи, який щиро вболівав за неї.

Таким чином, навчальні заклади сфери фізичного виховання розпочинали свою історію за найкращих умов. Невідомо, як реагував на таку ситуацію НКО, але з переходом їх під керівництво ВРФК остання активно порушує клопотання перед партією та комсомолом про сприяння інституту.

У зв'язку з розвитком у 1930-ті роки спортивної складової фізичної культури зазнає змін, точніше реорганізується, ВІФК. Із 1934 р. відповідно до постанови ВРФК в інституті створюють-

ся три факультети: організаційно-методичний, спортивно-технічний, військовий. Тобто освіта поступово відходить від постреволюційних експериментів і повертається до класичної організації навчального процесу. В даному випадку детермінуючу роль зіграла не тільки спортивна складова, але й той момент, що комуністична влада нарешті усвідомила — освіта є важливим засобом символічної легалізації статусів і ролей. У суспільстві, що все більше набуває тоталітарних рис, їй надається особливого значення. Вона також виступає важливим простором ідеологічної боротьби (в ці роки — боротьба Сталіна за підпорядкування собі партії). Нарешті освіта є важливим ресурсом соціального розвитку, так як повинна задовольняти принципово нові суспільні потреби та виконати особливу роль у становленні нових суспільних відносин. Саме останнє — нові суспільні потреби — найповніше проявилися в новій організаційній структурі інституту.

На організаційно-методичному факультеті створювалися два відділи:

- дошкільно-шкільний — на ньому готували викладачів-методистів вищої кваліфікації по фізичному вихованню дітей дошкільного та шкільного віку для роботи у великих дитячих комбінатах і організаційних відділах народної освіти;

- виробничо-вишівський — готував організаційно-методичних працівників для великих колективів фізичної культури, в РФК, викладачів-методистів для вишів.

На спортивно-технічному факультеті нараховувалося сім відділів: 1) гімнастичний; 2) легкоатлетичний; 3) захисту і нападу; 4) водного спорту; 5) зимового спорту; 6) стрілецької справи; 7) спортивних ігор. Основний профіль цього факультету — підготовка викладачів-тренерів вищої кваліфікації за окремими видами спорту. Відтак, *створюються й відповідні кафедри спортивно-педагогічних дисциплін: гімнастики* (нею почергово керували доценти І. Бражник, К. Степанов, П. Собенко), *легкої атлетики* (доценти З. Синицький, Ю. Гринаковський), *спортивних ігор* (С. Романенко), *лижного спорту* (К. Павел, Л. Акімов, Д. Донський, М. Аграновський), *боротьби, боксу, важкої атлетики* (Б. Бедункевич), *плавання* (О. Концевич, М. Бутаков, І. Вржесневський), *фехтування і рукопашного бою* (П. Заковорот, М. Аграновський, К. Расовський).

Від вступників вимагалися знання в обсязі дев'ятирічки зі складанням іспитів з математики, фізики, хімії, української мови, суспільствознавства, загальної фізичної підготовки. Для вступу на спортивно-технічний факультет додатково складався іспит з обраного виду спорту, ре-

зультат якого мав бути не нижче III спортивного розряду.

З метою підвищення спортивної техніки — тепер це на часі — було вирішено, що студенти всіх відділень починаючи з третього курсу обирали для себе 1–2 види спорту (бажано зимовий і літній), які вони мали освоїти настільки, аби по закінченню навчання в інституті скласти іспит не нижче II розряду.

Комплекс ГПО II ступеня також був обов'язковим для всіх, але його мали освоїти в позанавчальний час. На I курсі необхідно було скласти всі нормативи на I ступінь. На II курсі — не менше як 30 % студентів мали скласти нормативи II ступеня з тим, аби на III курсі повністю скласти норматив ГПО II ступеня. Цікаво, що ВІФК (поряд із іншими фізкультурними навчальними закладами) з цього часу повинен був брати участь в усіх змаганнях-календарях окремою командою. Після II Світової війни ця практика унаочнилася створенням у кожному фізкультурному навчальному закладі спортивних клубів.

Паралельно з реорганізацією інституту, при ньому відкрилася школа тренерів (на правах середнього спеціального навчального закладу) і було створено відділення, що готувало тренерів із різних видів спорту, які культивувалися в СРСР. У школу тренерів приймали спортсменів високого класу, які мали значний практичний досвід, проте яким бракувало необхідних теоретичних знань. У 1936 р. ця школа була реформована у Вищу школу тренерів, де навчалось біля 400 осіб.

Подібна реорганізація (з урахуванням досвіду інституту) була проведена у наступному, 1935 р. у технікумах фізичної культури (*це стане предметом іншої наукової розвідки — Ю.Т.*). Тож не дивно, що саме в ці роки дискутується питання про створення у Києві спеціалізованого навчального закладу — фізкультурної школи-десятирічки [5]. З цього приводу в ЦК ЛКСМУ пройшло кілька нарад, де наводилися приклади Швеції, Японії та Італії, де нібито існували схожі навчальні заклади. Цікаво, що серед аргументів за її створення називалися, зокрема, такі: "Наш лозунг сей час — дати побільше рекордсменів. Така школа нам дасть можливість, с одной стороны, увеличить число рекордсменів среди детей, а с другой — воспитать сотни и тысячи юных физкультурников...", і на наступних сторінках: "У нас есть спортшкола для взрослых. Она создается на два месяца. Она ничего не дает кроме того, что отрывает людей от общественной жизни..." [6]. Ремінесценція щодо спортивних шкіл зайвий раз нагадує про дволикість усієї тодішньої системи: однією рукою голосують за відкриття спортивних шкіл — тому що так сказала партія, тому що це на часі, а те, що вони в такому вигляді неефектив-

ні — про це говорилося інколи, при нагоді, за інших обставин. Це одна з рис тоталітарної системи — люди говорили й думали по-різному для себе і для інших. У ті роки закорінено багато проблем сучасної України.

Таким чином, до середини 1930-х років фізкультурна освіта — вища і середня — була до певної міри структурована і науково обґрунтована; УНДІФК забезпечував належний рівень її емпіричних досліджень.

У 1935 р. постановою ЦК ЛКСМУ та президії ВРФК вперше запроваджується квота областей на проведення набору до фізкультурних навчальних закладів:

- Київська область представляла 50 осіб до вступу в інститут і 120 — у Київський технікум;
- Харківська — 140 осіб до інституту і 30 — у Дніпропетровський технікум;
- Донецька — 75 осіб до інституту і 100 — в Артемівський технікум;
- Дніпропетровська — 50 осіб до інституту і 120 — у місцевий технікум;
- Одеська обл. — 40 осіб до інституту і 100 — у місцевий технікум;
- Вінницька — 20 до інституту і по 30 осіб до Київського та Одеського технікумів;
- Чернігівська — 15 осіб до інституту і 50 — у Київський технікум;
- АМСРР — 10 до інституту і 20 — в Одеський технікум.

Обов'язково зверталася увага на “забезпечення партійно-комсомольського прошарку” серед абітурієнтів. Саме останнім моментом і пояснюється така тодішня традиція — проводити набори до інститутів по рознарядці. З одного боку, в такий спосіб реалізовувалася позитивна дискримінація, практикована в СРСР, коли вихідці з робітничого і селянського середовища мали явні переваги щодо вступу над представниками не лише буржуазії, але й інтелігенції. Наведений перелік засвідчує це відносно більшою квотою для вступників до інституту з Харківської та Донецької областей — тих, де переважав пролетарський, зрусифікований елемент і де позиції комуністичної партії були традиційно сильними. З іншого — і це мабуть головне — за допомогою рознарядки легше було сепарувати людей, відсікаючи неблагонадійних, пов'язуючи круговою порукою людей: кожний обласний комітет відповідав за своїх студентів (звичайно ж, в ідеологічному плані, а ніяк не в освітньому — якщо студента виганяли через низьку успішність, це аж ніяк не позначалося на людях, які його рекомендували).

Можливо, варто врахувати й ще один аспект рознарядки. В архівах збереглося доволі багато листів, у яких молодь скаржиться на те, що місцевий керівник (директор заводу, голова кол-

госпу тощо) не відпускає їх на навчання. Відтак, комсомольська путівка — це єдиний випадок здобути освіти. Ця протидія стосувалася навіть наборів до військових училищ. Зокрема, секретар парткому заводу “Арсенал” у Києві не дозволив узяти більше п'яти осіб із заводу для вступу до військового училища й не дозволив жодної зустрічі з молоддю, аби донести до них сам факт набору до військових училищ [7]. Експлуатація людей у ці роки була величезна, тому для багатьох можливість навчатися — це був шанс вирватися з лещат кабальної праці, особливо в селі. У той же час керівники намагалися всіляко протидіяти цьому. Тому рознарядка або ж, інакше кажучи, комсомольська путівка — це був такий собі компроміс між партійною та виробничою номенклатурою, що дозволяв їм обом досягати поставленої мети.

Аналіз матеріально-технічної бази згаданих навчальних закладів напередодні 1935/36 н.р. засвідчив, що новий набір у жодному з них не був забезпечений гуртожитками. Найгірша ситуація склалася в Дніпропетровському та Київському технікумах фізкультури, де не тільки місць у гуртожитку, але й навчальних приміщень для нового набору не було. Це призвело до того, що наприкінці 1935 р. студенти Київського технікуму фізкультури скаржилися ЦК КП(б)У на те, що заняття, які повинні були розпочатися в ньому ще 1 листопада, навіть у грудні не розпочалися через відсутність приміщень як для занять, так і для гуртожитку. Тому студенти “...бродять без роботи, без навчання, без гуртожитку”. У Дніпропетровську для місцевого технікуму передали приміщення церкви (нагадує, що інститут у Харкові також розміщувався у приміщення церкви, а на території Софіївського собору в Києві збудували корт, волейбольний і гімнастичний майданчики, тир), виділивши на її облаштування 40 тис. руб. із наявних 50 тис. руб. для ремонту всіх фізкультурних навчальних закладів [8]. Проте до початку занять ситуація все ще залишалася складною. В інших технікумах за умови навчання у дві зміни, питання із аудиторним фондом більш-менш вирішувалось [9].

Про ситуацію в інституті фізкультури можемо скласти уявлення за результатами його обстеження у листопаді 1935 р. Кидається у вічі, що в графі “директор інституту” зазначається прізвище відомого діяча фізкультурного руху М. Бунчука. В той же час ще в липні цього ж року в проекті постанови ЦВК УРСР щодо відзначення активістів фізкультурного параду, грамотою і цінним подарунком нагородили директора О. Ледовського [10]. Йому ж виділили 10 тис. руб. для преміювання співробітників інституту — учасників параду. Що трапилося в наступні кілька місяців ска-

зати важко, можливо, подальша пошукова робота допоможе це з'ясувати.

Ще один важливий момент звертає на себе увагу — зміна в назві інституту. Початково він виникає як “Всеукраїнський...” і ця назва фігурує в тодішніх документах, але вже від 1935 р. він означається як “Державний...”. Нібито несуттєвий нюанс, який, однак, відбиває тодішні реалії — згортання українізації (ширше — коренізації), яка всупереч початковим задумам почала набирати надто широкого розмаху. Вона сприяла піднесенню рівня національної свідомості українського народу, зростанню почуття національної гідності. Тому все, що якимось чином нагадувало про неї, а, відтак, і про окремішність українців, відкидалося, стиралося, перейменовувалося. Тому й зник Всеукраїнський інститут фізичної культури й з'явився “Державний...”, що більше не нагадує про колишню окремішність українців (звідси й ліквідація польських та німецьких шкіл, ліквідація польського інституту в Києві тощо) [11].

Як і всі навчальні заклади фізичної культури, інститут потребував нагального вирішення проблеми аудиторного фонду: орендовані ним приміщення були розкидані по 15 місцях Харкова, річна орендна плата досягла 250 тис. руб. Брак аудиторій змушував організовувати заняття у дві зміни, а також проводити об'єднані лекції з великою кількістю студентів. До початку 1935—1936 навчального року, як зазначає комісія, залишалися необладнаними боксерський та борцівський зали, відсутня лижна база та ковзани для першокурників, не укомплектовано спортивний одяг та взуття.

На 1935 р. в інституті навчалося 1004 студенти, з яких 408 — жило у гуртожитку, а 123 — винаймало житло. На перший курс було прийнято 510 осіб із 1050 претендентів, із них за соціальним станом — 338 робітників, 36 селян, 136 службовців, що свідчить про преференцію робіничо-селянських кадрів. Українців було лише 294 особи, що також унаочнює уподобання влади. За віком вступників розподілено наступним чином:

- від 17 до 20 років — 258 осіб;
- від 20 до 26 років — 207 осіб;
- від 26 до 30 років — 45 осіб [12].

Гуртожиток розміщувався у бараках, місця в яких на всіх бажаючих не вистачало. Там відкрилася й студентська столова, обід в якій коштував у межах 0,75—2,60 руб. Інститут мав свою земельну ділянку, з якої забезпечував себе овочами на весь рік у сумі 28 тис. руб.

Щодо навчання студентів, то тодішня ситуація має багато паралелей із сучасністю. Наприклад, упродовж 1934—1935 навчального року студентами було пропущено 13 % годин у I семестрі й 19 % — у II семестрі. Середня успішність стано-

вила в I семестрі — 3,8 бала, у II семестрі — 3,73 бала. Із загальної кількості студентів, які мали академічну заборгованість, на I семестр припадає 54 %, на II семестр — 61,8 %. Середня кількість дисциплін академічної заборгованості на одного студента у I семестрі становила 3 дисципліни й 5 — у II семестрі. Загалом на 01.10.1935 р. (початок нового навчального року) 396 студентів мали “хвости”, до кінця листопаду їх кількість скоротилася до 148 [13]. Як бачимо, багато студентів незалежно від часу не надто сумлінні в навчанні. Як і тепер, значний відсоток пропущених занять, а відтак, і академічної заборгованості спричинений участю в змаганнях (до прикладу, в Харківській області упродовж літа 1935 р. було проведено 2704 різноманітних змагань). Вище згадувалося і про рішення щодо обов'язкового освоєння студентами під час навчання комплексу ГПО II ступеня — комісія з цього питання відзначила слабкий поступ роботи: лише 65 осіб мали значок II ступеня, із яких 4 — були викладачами, а 22 — студентами IV курсу, які вже випустилися.

На жаль, у акті обстеження не повідомлялося про кількість викладачів інституту на той час. “Літопис Національного університету фізичного виховання і спорту України” подає 86 осіб, від цієї кількості й будемо відштовхуватися. Так-от із них 4 мали звання професора, а 22 — доцента, тобто приблизно чверть викладачів мали вчене звання, що для тодішніх реалій було добре. Матеріальне забезпечення викладачів коливалося у межах 280—860 руб. на місяць. У середньому заробітна плата викладача становила біля 410 руб. Якщо згадати, що велосипед коштував у цей рік 300 руб., волейбольний м'яч — 50 руб., а футбольні буци — 45 руб. (це офіційна ціна, за якою їх “дістати” було дуже важко), то побачимо, що викладачі в ті роки, як і тепер, не “жирували”.

У цілому ситуація в інституті була складною, але не з вини його колективу, який докладав максимальних зусиль задля якісної педагогічної роботи. Саме тому в 1935 р. уперше фіксується прохання голови ВРФК до ЦК КП(б)У про переведення інституту з Харкова до Києва, а технікуму в зворотному напрямку [14] через те, що місцева влада не може вирішити його проблем із приміщеннями. У Києві пропонувалося розмістити інститут на території Києво-Печерської Лаври, тоді — музейне містечко — у корпусах № 7, 8, 24, для чого частину приміщень необхідно було звільнити [15]. В інших документах про це говорять як про доконаний факт [16] і досьгодні невідомо, чому реалізується ця ідея лише в 1943 р. Можливо, на це якось позначилися репресії партійно-комсомольського і фізкультурного керівництва, а їх наступники турбувалися більше про те, як би вижити в тій “м'ясорубці”.

туру. В суспільстві поступово нагнітається істерія переслідування ворогів. До цього часу кілька разів проходили "чистки" комсомолу та партії з обміном квитків, що ж саму процедуру провели профспілки, а в другій половині 1935 р. проводиться переоблік членів ТСОавіахіма з обміном членських квитків. У такий спосіб створюється атмосфера страху перед завтрашнім днем, за якої простіше маніпулювати людьми. Логічним закінченням цього стане "розкриття ворогів народу, колишніх керівників фізкультурним комітетом" у 1937 р.

Висновки. Система підготовки фахівців у царині фізичної культури виникає у 1930 р. і є унаочненням зміни парадигми розвитку фізичного виховання. Період відносної плюральності радянської культури загалом і фізичної — зокрема закінчується з початком індустріалізації. У багатьох сферах культури різноманітні експерименти, новації й утопічні підходи продовжували існувати до початку 1930-х років. Натомість, радикальні експерименти в спорті були згорнуті швидше ніж у інших сферах культури. Причини цього криються в самому спорті. Історично склалося, що порядок, дисципліна і змагальність значили в спорті значно більше, ніж у мистецтві, й дореволюційна ліва традиція не відкидала їх повністю. Тому навряд чи можна було очікувати, що спорт

ту фізичної культури якраз і стане свідченням закінчення періоду експериментування.

Ситуація з аудиторним фондом, викладачами, гуртожитками в фізкультурних навчальних закладах є характерною для всієї системи освіти в СРСР у 1930-х роках, виступає таким собі маркером радянського повсякдення. Зміна парадигми розвитку фізичної культури тягла за собою зрушення в системі організації фізкультурної освіти, де одне з чільних місць посідало ідеологічне виховання. Поза цим, важливим (хоча й не головним) завданням будь-якого спортивного заходу в 1930-ті роки була популяризація здорового способу життя та заняття фізичною культурою. Упродовж десятків років радянської історії фізична культура і спорт були для людей віддущиною, нагадуванням про їх людську сутність; вони були тим рідкісним явищем, що змінювало в них здорову і щирю віру в утопію, яку повсякденне життя постійно розвінчувало.

Перспективи подальших досліджень. В силу того, як усе більше науковців звертатимуться до такої цікавої, багатогранної й малодослідженої теми як історія спорту, спортивних організацій тощо, обов'язково переглядатиметься низка, колись здавалося б, непорушних істин, створюючи об'єктивну картину радянського повсякдення і місця в ньому фізичної культури.

Література

1. *Киевский инфизкульт: годы и люди* — К.: Здоров'я, 1990. — С. 25
2. *Центральний державний архів громадських об'єднань України* (надалі — ЦДАГОУ) — ЦДАГОУ — Ф.7. Оп.1. Спр.590. Ар.83в
3. ЦДАГОУ — Ф.7. Оп.1. Спр.997. Ар.31,34-35
4. ЦДАГОУ — Ф.7. Оп.1. Спр.445. Ар.8
5. ЦДАГОУ — Ф.1. Оп.20. Спр.6659. Ар.61-62
6. ЦДАГОУ — Ф.7. Оп.1. Спр.1326. Ар.7,14
7. ЦДАГОУ — Ф.7. Оп.1. Спр.1187. Ар.229
8. ЦДАГОУ — Ф.1. Оп.20. Спр.6659. Ар.25
9. ЦДАГОУ — Ф.7. Оп.1. Спр.1324. Ар.95,148
10. ЦДАГОУ — Ф.7. Оп.1. Спр.1323. Ар.113-114
11. ЦДАГОУ — Ф.1. Оп.20. Спр.6641. Ар.139; Ф.1. Оп.20. Спр.6642. Ар.13-16,87-88,96,100,120
12. ЦДАГОУ — Ф.7. Оп.1. Спр.1187. Ар.92
13. ЦДАГОУ — Ф.7. Оп.1. Спр.1187. Ар.90зв
14. ЦДАГОУ — Ф.1. Оп.20. Спр.6641. Ар.135
15. ЦДАГОУ — Ф.7. Оп.1. Спр.1323. Ар.55-57
16. ЦДАГОУ — Ф.7. Оп.1. Спр.1328. Ар.67